

VISY BEATRIX

A NARRÁCIÓ JEGYEI, SZÉPIRODALMI ELBESZÉLŐSZERKEZETEK

BABITS MIHÁLY:

AZ EURÓPAI IRODALOM TÖRTÉNETE

CÍMŰ MŰVÉBEN

TÉZISEK

ANGOL NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÁS

PUBLIKÁCIÓS LISTA

ÖNÉLETRAJZ

TÉZISEK

Az *európai irodalom történetének* recepciója a mű megjelenésétől kezdve a „hagyományos” tudománytörténeti szempontok mellett Babits irodalomtörténetének szépirodalmi vonásait hangsúlyozza. A megjelenést követő recenziók, kritikák elsősorban az irodalomtörténet vallomási-, mémoire-jellegét emelik ki, ám néhányan regényhez, eposzhoz is hasonlítják Babits művét. Az *európai irodalom története* (és befogadása) már megjelenése pillanatától szét/felbontja a hagyományosan értett irodalomtörténet kereteit, s ezt a „tapintható” tényt a szerző önmeghatározásai szintén alátámasztják. Ezért Babits irodalomtörténete elsősorban narratív szöveggént, szépirodalmi szerkezetek, megszólalás-módok lehetséges hordozójaként foglalkoztat minket.

Ugyanakkor a mű irodalomtörténetként is fogva tartja a befogadót, a mű címe kifejezetten ezt az elvárást kelti fel, s annyiban meg is felel ennek az előzetesen előhívott tartalomnak, hogy valóban irodalmi alakok, művek, korok, irodalmi jelenségek történeti elvű folyamatát mondja el. A recepció-történet kérdésfeltevésai, szempontjai ezt az értelmezési irányt is fenntartják. Amikor az értelmezők Babits világirodalom-fogalmának értelmezését, a műből kibontakozó irodalom- és világszemléletét, ítéleteinek helyességét, válogatásának körülrajzolását stb. végzik el, irodalomtörténetként (is) gondolják el a művet, még abban az esetben is, ha felismerik a mű problematikusságát, irodalomtörténetet felszámoló vonásait.

Az *európai irodalom történetének* értelmezésénél tehát számolni kell azzal a kettősséggel, hogy a mű tematikája, irodalmi alakokhoz, művekhez, jelenségekhez kapcsolódó referencialitása, fogalom-használata az irodalomtörténet-írás hagyományához, szaktudományos szempontrendszeréhez kötődik, ám narrato-poétikai, retorikai eljárásai az *átlagosnál szorosabban* kapcsolják szépirodalmi elbeszélő-szerkezetekhez Babits irodalomtörténetét.

A fent vázolt „kettősség”, az interpretáció eltérő irányainak összehangolása, a Babits-mű működésének, összetettebb jelentésrétegeinek megragadhatósága miatt fordulunk a narrativista történetírás elméletéhez, melynek bizonyos belátásait disszertációnk alapjának tekintjük.

A Hayden White nyomán kibontakozó narrativista történetfilozófia a történetírás szépirodalmi természetét, poétikai vonatkozásait helyezi előtérbe. White amellet érvel, hogy a történelmi tények, események önmagukban értéksemleges, független csoportját a történetíró cselekményesítési eljárásai szervezik narratív sorra „megfelelő” szerkezetek hozzáillesztésével, s az események, adatok ok-okozati viszonyainak narratív iránya mellett a történeti cselekményszerkezet szimbolikus jelentésre is

szert tesz.¹ White elméletének erőteljes retorikai irányát számos ellenérv, ellenvetés követte. Ricoeur² White-tal ellentétben a történeti szövegek létrehozásában a retorikus szövegalkotás mindhárom elemét, *inventiót*, *dispositiót* és *elocutiót* egyaránt hangsúlyozza. Ezzel Ricoeur az anyaggyűjtő fázist, és a dokumentumok, tények összekapcsolását, magyarázatokkal, argumentációval való ellátását is bevonja, azonosítja a retorikai eljárásokba/ka, továbbá történelem és fikció *kereszteződésére* hívja fel a figyelmet.³

Történelem és fikció összefonódásának, átfedtségének, de azért közel sem a kettő azonosíthatóságának felismerése nagymértékben átjárhatóbbá teszi a Babits irodalomtörténetével kapcsolatban felvetett problémát, és olyan szépirodalmi elemzési szempontokat kínál, amelyeknek segítségével Az európai irodalom történetének explicite és implicite intenciói, narratív eljárásai, jelentésstrukturái a hagyományos irodalomtudományi kérdésfeltevések mellett kiterjedtebben, de legalábbis más nézőpontból közelíthetők meg. Ez az elméleti felismerés lehetőséget ad arra is, hogy az interpretáció(k) megalkotásához kínálgató prózapoétikai szempontok és elbeszélőszervezetek mellett mindvégig fenn-tartsuk – mivel ez velejáró természete – szépirodalmi és történeti jelleg kettősségét.

A Babits-mű nemcsak a narrációs jegyek – kronotoposz, elbeszélői nézőpont, szereplők jellemzése, cselekményesítési eljárások – működ(tet)ésével írható le, és azok segítségével értelmezhető irodalomtörténetként, ahogy ez bármelyik (irodalom)történeti munka esetében megtehető, hanem kilépve, kiléptetve – ideiglenesen – ebből a kategóriából, különféle *grand récit-ként*, *eposzként*, *regényként*, *vallomásként* is olvasható.

A különféle narratív struktúrák felőli olvasatok segítségével feltárulhatnak azok a poétikai, retorikai jegyek, amelyek „megzavarják” a puszta irodalomtörténeti olvasatot, továbbá megmutatják az elbeszélő explicite és implicite intencióinak alakulását, ezek mű folyamán bekövetkező változásait, a műegész összetettebb metaforikus-szimbolikus jelentésrétegeit, melyeket már a vele kapcsolatba hozott nagyepikai műfajok is eleve implikálnak. Az európai irodalom történetének hármas, illetve tulajdonképpen négyes olvasata megsokszorozza az utat, amellyel a Babits-mű komplex értelmezéséhez juthatunk. Az interpretációk eltérő lehetőségeket járnak be, de ki is egészítik egymást, a különböző műfaji jegyek együttes jelenlétével (megjelentetésével) relativizálják is az értelmezést, de közben olyan fontos, a mű lényegét feltáró csomópontokra mutatnak rá, melyekhez több irányból, többször eljutunk. A műfaji közelítések az egymásra, egymás mellé olvasás kísérlétével, az eltérő olvasatok egyidejű fenntartásával, ezáltal a folyamatos építés-rombolás „játékával”,

¹ Vö. WHITE, Hayden, *A történelem terhe*, Bp., Osiris Kiadó, 1997, 88.

² RICOEUR, Paul, *Történelem és retorika = Narratívák 4. A történelem poétikája*, szerk. THOMKA Beáta, Bp., Kijarat Kiadó, 2000.

³ RICOEUR, Paul, *A történelem és a fikció kereszteződése = Uő., Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Bp., Osiris Kiadó, 1999, 354.

amelybe mindvégig „belejátszik” a mű irodalomtörténeti és esszéisztikus természete is, kívánja elkerülni az értelmezés egyirányú lekerekítését.

A Babits-mű narratív jegyeinek vizsgálata közben és mellett azonban nem hagyható figyelmen kívül a mű diszciplináris-volta, ennek a diskurzusnak kritikátörténeti, episztemológiai kérdéseit a dolgozat a poétikai vizsgálat „elsődleges” menetébe ágyazza be. A nyugatos költő irodalomtörténetének „narrativista” megközelítése a mű eddig nemigen vizsgált új területeit járja be, melyek kiegészíthetők, más oldalról láttatják az eddigi recepció eredményeit, s rámutatnak az irodalomtörténet-írás és e műfaj interpretációjának elméleti síkon már tételezett irányaira, hogy irodalomtörténetet *másként is lehet* olvasni.

A műben az elbeszélés térbelisége (tér szerkezete) nem a mű során bontakozik ki, hanem a mű elején – már a címben – behatárolttá, „beszűkítetté” válik. A tér szerkezet Babits *világirodalom*-meghatározásával fonódik össze, mely értékelő és kanonikus magatartást sejtet; 1913-ban, a magyar irodalom világirodalmi helyét keresve, nemzeti irodalom és világirodalom poláris kontextusában értelmezi, fogalmazza meg először – végérvényesen –, és szűkíti európaira e fogalmat, irodalomtörténete bevezető fejezeteiben csupán megismétli, megerősíti korábbi állásfoglalását.⁴

A térbeli pozícióban az *európai* az egységes, áramló szellem és az egész világot átható görög-keresztény kultúra metaforájaként tételezhető, térbeli határai intencionált értékeket, ezek mentén történő kiválasztásokat jelentenek. Az elbeszélő ezt a tér- és értékbeli határvonalat a mű utolsó lapjáig fenntartja, alkalmi kitérőit ehhez képest, ebből vezeti le. A mű végéig változatlan statikus tér szerkezet az irodalomtörténet olyan mozdulatlan, mozdíthatatlan alapját, kánonteremtő alapelvét képezi, melyre az idő dinamizmusa, változékonysága, folyamatszerűsége épül rá.

Az *európai irodalom története* egy „magánkánon” artikulálódása, explicite egyéni értékrendet tükröz. Az arisztokratikusnak tekintett irodalomnak csak az „egészen nagyokhoz” van köze; ez az értékelő és megrostáló hozzáállás egy olyan szűk és válogatott körből álló panteont hoz létre, melynek mitikus és kultikus hössé növesztett tagjai elveszítik tér- és időbeli kötöttségeiket, történeti-ségüket, és egy magasabb rendű, metafizikai értékrend képviselőivé válnak.

A babitsi kánonnak az individuum nagyságát hirdető „keresztény platonizmus” adja szilárd metafizikai talapzatát, melyre XIX. századi életfilozófusok hatása épül rá.

---

⁴ Vö. BABITS Mihály, *Magyar irodalom = Uő, Esszék, tanulmányok, I-II*, szerk. BELIA György, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978, 368.; BABITS Mihály, *Az európai irodalom története*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979, 7., 12.

Az évtizedek során kiválasztott alkotók, művek összessége a 30-as évek közepére egy kész, morális tartalommal felruházott kánonként jelenik meg Babits irodalomtörténetében; mindeközben nem veszi el esztétikai alapú megközelíthetőségét sem, hiszen éppen ezek a (esztétikai) jegyek fordulnak át morális tartalomba.

Az időnek kettős dimenziója bontakozik ki *Az európai irodalom történetében*: az egyik a folytonosság érzékeltetése, a folyamat megrajzolása, melynek segítségével a kezdő és végpont közötti időbeli változást, a történet (hanyatló) irányszerűségét érzékelteti az elbeszélő. A másik, az előbbit felülírva, az idő folyamatától, korszakoktól független örök értékekről, művek, alkotók időtlenségéről tesz tanúságot. Az időnek ez a kétféle „szerkezete” két, egymás mellett működ(tethet)ő trópus, a metaforával és a metonímiával jellemezhető. Az egységesítő, az irodalmat folyamatában, történetében megjelenítő, számtalan referenciapontból építkező narráció a pars pro toto metonimikus (szinekdochikus) vonásaival az európai regényirodalom és irodalomtörténet „hagyományos” vonulatához kötődik; erre épül rá a folyamat egészének és irányának konnotatív jelentéseket adó szimbolikus-metaforikus jelentésréteg, melyhez az időtlenség, idő felettség képzete társul, ez a – változó arányú – kettős dimenzió minden *elbeszélés* jellegzetessége.⁵

Az európai irodalom történetében két időponton (1760, 1883) kívül sem a fejezetcímek, sem a szöveg nem tartalmaznak évszámokat, dátumokat – korstílusra, stílusirányzatra utaló fejezetcímeket is ritkán –, a szerző által kijelölt végpontok között egy egységes – bár változó tempójú – folyamatot kapunk. A dátumok, stílustörténeti korszakok, nemzeti irodalmakra tagolás elhagyása a folyamat egységességét, a tárgyalt alkotók stílusok felett álló „értékeinek” időtlenségét és viszonyrendszerüknek belső(bb) összefüggéseit hangsúlyozza.

A történetírás elmélete „fejlettebbnek”, összetettebbnek tekinti az „egységes” elbeszéléssel rendelkező (irodalom)történetet az eredetileg szűkszavú, kronologikus feljegyzéseket tartalmazó krónikánál. Így dolgozatunkban magyarázatra szorul a Babits-mű második kötetének címe (*Krónika 1760-tól 1883-ig*) a *krónika* meghatározást tekintve.

Babits személyes, egyes szám első személyű elbeszélője nem mindennapos a magyar irodalomtörténet-írás többes szám első vagy egyes szám harmadik személyű elbeszélői közt. Az első személyű narrátor leginkább metanarratív részekenél, fejezetekenél és szubjektív értékítéleteit hangsúlyozó megjegyzéseinél lép előtérbe, általában azonban átadja a helyet egy személytelenebb harmadik személyű közlésmódnak, amely a történetre, irodalomtörténetének tárgyára koncentrálna.

⁵ Vö. RICOEUR, Paul, *A hármas mimézis = Uő, Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Bp., Osiris Kiadó, 1999, 277-278.

A perszonális hang rejtőzés-előbukkanás játéka *mintha* az „így volt” és „az én így látom” szólamaira bontaná a narrációt – *mintha*, mivel a harmadik személyű kijelentések sem objektívek, ezek is szubjektív értékelések, de magabiztosabban, „evidenciaként” hatnak, főként az első és harmadik személyű narráció folyamatos mozgásában. Ez a „kettőség” nem engedi, hogy elfeledkezzünk magáról az elbeszélőről és a bevezető fejezet „ahogy bennem él” elvéről; a műben a narrátor határozott alakot ölt, a történetről magára tereli a figyelmet, ezzel felmerül a kérdés, hogy az elbeszélő milyen szerepet „kap” a történetben: szemtanú, mellékszereplő vagy egyenesen a mű főszereplőjévé emeli magát.

Mivel a narrált történet – bevallottan – egy saját magán átszűrt, megtapasztalt irodalmi élmény, több évtizedes recepció történeté formálása, az irodalomtörténetektől várt heterodiegetikus narrációval szemben mindenképpen homodiegetikusként kell értelmeznünk a művet, de a megjelenített alkotók segítségével megrajzolt önarckép, a költő-portrékban való tükröződés és a mindezek segítségével felépített és (meg)őrzött identitás műbeli artikulálása még a mű autodiegetikus olvasatát is lehetővé teszi.

Az *európai irodalom története* esetében nem lehet mindentudó elbeszélőről beszélni, hiszen a narrátor a történet menetének számos pontján jelzi, hogy bizonyos alkotókról, művekről ismeretei, személyes élményei hiányában, nem tud, nem akar beszélni, ítéletet mondani. Más helyeken pedig véleményének szubjektivitását, ítéletének viszonylagosságát hirdeti, teret engedve ezzel – a befogadónak – másfajta viszonyulásnak, értékelésnek.

Az egyes szám harmadik személyű részek sok pontján Babits elbeszélőjének hangja magabiztossá válik, ismereteinek tartalma, háttere, bele- és mögélátásai ezeken a helyeken mégis közel állnak egy mindentudó elbeszélő attitűdjéhez. A művekből levezetett költőportrékat adó, a szerzők közötti hatásokat, párhuzamokat felismerő, műértelmező, a szerzők stílusáról, hangvételéről, befogadói tapasztalatairól beszámoló elbeszélő számos esetben még ennél is többet vállal magára, a szép-irodalmi narrátorokhoz hasonlóan belelát alkotóinak (szereplőinek) gondolataiba, érzéseibe, belső késztetéseibe. Olyan ismeretekről, következtetésekről, meglátásokról ad ily módon számot, melyeknek bizonyossága, forrása, helyessége részletes argumentáció hiányában vitatható, megkérdőjelezhető.

Az *európai irodalom történetének* elbeszélőjét vizsgálva szubjektív, de szubjektivitását többféle módon (egyes szám első és harmadik személyű beszédmód dinamizmusa, értékítéleteit hol deklaráló, hol relativizáló, irodalomtörténeti áthallásait exponáló stb.) artikuláló, nem mindentudó, a világ-irodalom fogalmát, értékrendjét és a befogadó asszociációit keretek között tartó, az egész történetet többféle módon uraló, hangsúlyosan „alakot” öltő narrátorról beszélhetünk.

Az európai irodalom történetének fontos jellegzetességéhez vezet azoknak a narrációs-retorikai eljárásoknak a feltárása, amelyeknek alkalmazásával Babits elbeszélője az egyes alkotók irodalomtörténetben betöltött helyét, helyeit meghatározza. Ez az eljárás az asszociáció szabad áramlásának, a mindent együtt látó szerzői-elbeszélő „helyzet” narrációbeli vetületének, a történet folyamatszerűségét, egységét érzékeltető szándék megnyilvánulásainak is tekinthető. Azokról a folyamatosan jelenlévő, a mű bármely pontján felbukkanó azonosításokról, társításokról, viszonyításokról, metaforizációkról van szó, amelyek két – sok esetben távoli – alkotót kapcsolnak össze; mindez arra utal, hogy Babits a szövegek, alkotók egymásra hatásában, a szövegközöttség folyamatos működésében látja az irodalom mibenlétét. Ezek az ana- és kataforikus társítások az alkotók, művek bemutatásának időbeli sorrendjéből adódó történeten, folyamaton túl (és mellett) egy másfajta irodalom tablóját, rejtettebb szövedékét is kirajzolják.

Az irodalomtörténeti szövegek olyan metatextek, amelyek nagy számú hipotextust állítanak egy történeti narráció – többnyire időrenden alapuló – rendszerébe. Az irodalmi művek, szövegek éppen elbeszélőjük uralma, erős kontrollja és terjedelembeli kötöttségek miatt „megjelenítésük”, „dramatizálásuk” helyett csupán metonimikus jelöltségükben vannak jelen.

Az európai irodalom története, épp a már említett elbeszélői „azonosító” eljárások narrációalakító jelentősége miatt, bizonyos vonásokban a transztextualitás egy másik fajtájával, a hipertextualitással⁶ is kapcsolatba hozható.

Az európai irodalom történetében a szerzők nevei és a műcímek olyan lexiáknak foghatók fel, melyekből egyrészt maga a „főszöveg” (irodalomtörténet) építkezik, s melyek a számítógépes linkekhez (hipertextekhez) hasonlóan új szöveg univerzumokat nyitnak meg és kapcsolnak egymáshoz, ún. „belső átjárók”, amelyek a szövegek különböző részeit és a megidézett szövegeket kötik egymáshoz. Ezek a (kereszt)utalások megtörik a szöveg linearitását, melyet a hipertext-jelenség legfontosabb jegyeként tarthatunk számon, új dimenziót, kiterjedést nyitnak a szövegbe. Babits irodalomtörténete alkotókat, szövegeket társít egymáshoz, melyek a felidézett szövegek számtalan, újféle kapcsolódását

⁶ „[a]z archívum elemei között láthatatlan elektronikus hivatkozások (linkek) révén korlátlan számú kapcsolat hozható létre. Ezek lehetnek opcionálisak vagy kötelezők, rejtettek vagy explicitek, időzítettek, véletlenszerűek, vagy számos más módon programozottak. Ezt a lehetőséget, illetve az ilyen módon megszervezett információkomplexumot hívjuk hipertextnek.” KAPPANYOS András, *Hipertext. „A számítógép és a humán tudományok”*, Helikon, 2004/3. 303-304. A hipertext Landow-féle meghatározása: „A hipertext dokumentumrendszer, mely egyszerre a szerző eszköze és az olvasó médiuma, lehetővé teszi, hogy az egyes szerzők vagy a szerzők egy csoportja összekapcsoljon [link] különböző információkat, útvonalakat készítsen az azokkal összefüggésben álló anyag korpuszán keresztül, magyarázattal lásson el meglévő szövegeket, és jegyzeteket készítsen, melyek a bibliográfiai adatokhoz vagy a hivatkozott szöveg korpuszához vezetnek az olvasót...” LANDOW, George P., *Hypertextuális Derrida, posztstrukturalista Nelson?* = <http://www.artpool.hu/hypermedia/jegyzetek.html#George>

eredményezik, csomópontokat, elágazásokat generálnak, s ezáltal új kontextusok, szemantikai lehetőségek jönnek létre.

A hipertext olvasása végtelen művelet, még akkor is, ha a „más” szövegeket megnyitó lexiák, az elektronikus formától eltérően, a papíralapú szöveg korlátaiból adódóan mindig ugyanolyan sorrendben nyílnak meg. Babits története megadja ezt a végtelenség-érzetet, hiszen a történet különböző helyein megtett társítások folyamatosan át/újraértelmezik korábbi szöveghelyeket, így a befogadás irányai, az értelemtulajdonítás aktusai a végtelen felé tartanak.

Babits esetében a hipertextekre jellemző fókuszáthelyeződés sajátos megvalósulásáról beszélhetünk; nála a középpont-áthelyeződés mindig ideiglenes, funkciója az, hogy a széttartó jelenségeket, szálakat az egységes áram, az „európai Szellem” körébe vonja, és kedvenc alkotóihoz vezesse vissza.

Amikor azt vizsgáljuk, hogy Babits milyen intenciókkal, világnézeti háttérrel, elbeszélői magatartással és pozícióból, milyen cselekményépítési eljárásokat, hőtípusokat és idődimenziókat felhasználva „építi fel” művét, *Az európai irodalom története* több nagyepikai formával (*grands récits*) is összefüggésbe hozható.

Babits irodalomtörténetét elsősorban tartalmi funkciói: a világirodalom értékeinek és az ebbe integrált magyar irodalom vindikációja alapján, az ezzel együtt járó eredetmondai funkció és az útmutatói, közvetítői, szószólói – paraklétozsi – szerepvállalás alapján közelítjük az eposz műfajához. *Az európai irodalom történetének* explicite és implicite kibomló feladatai: az egységes európai szellem megrajzolása, a világirodalom örök értékeit megőrző vágy egy irodalomtörténeti munka által korszerűtlen vállalkozásnak tűnik az egységes európai kultúra felbomlásának, az új, hagyományokkal szakító művészeti áramlatok és irodalmi törekvések korában; ahogy egy nemzeti eposz megírásának vágya is túlhaladottnak tűnt a XIX. században. Az eposz eredetmondai, nemzeti önigazoló funkcióját az irodalomtörténet vette, vehette át a XIX. században, de ezeknek a feladatoknak megtartása, az egyetemes értékek védelmén alapuló irodalomszemlélet (és irodalomtörténet) Babits szemében „korszerűtlennek” tűnhetett a faji, nemzeti karaktereket hangsúlyozó, a közéletet, politikát az irodalom területeibe bevonó irodalomszemlélettel, vagy éppen a minden korábbi hagyományt felszámoló áramlatok divatjával szembesülve.

Babits irodalomtörténetének eposzi vonásai a transzcendens síkba emelt egységes szellemben, az emberfeletti hősöknek az abszolút múlt érték-idejébe, az örökkévalóság idődimenziójába emelt alakjaiban mutatkoznak meg. Az elsősorban a mű első felét jellemző eposzi karaktert az eleinte organikus szerkezet, szerves folytonosság megbomlása, az egyre kevésbé kiemelkedő, az elbeszélő alakjával azonos szintre helyezett alakok, az egységes áramlat felbomlása, a lezárt múlt időbeli

distanciáját a jelenbe futó folyamat számolják fel. A mű első felében érvényesülő monologikus beszédmóddal szemben a kétely, hanyatlást konstatáló reflexiók, az emelkedett hangvétellel szemben az elkeseredés, rezignáció szövegei kapnak erőre a mű második felében. Az eposztól való eltávolodás a kiküzdött dicsőség és az isteni igazságszolgáltatás elmaradása, a folytathatóság, folytatódás, jövő iránti aggodalom, az értékek elbizonytalanodásának és a művek avulékenységének reflektált problémafelvetései miatt történik meg.

Az előrehaladó és folyamatosan hanyatló, felbomló folyamat, az elbeszélő által is konstatált kényszerű perspektívaváltás a mű második felében egyre inkább háttérbe szorítja az eposzi jellegzetességeket, és felerősíti a mű első felével is érintkező, de különösen a műegész haladási irányát és végkitaljesedését jellemző regényepoétikai jegyeket.

Babits irodalomtörténetét a világ és hősei közt megbomlott harmónia, s ennek a felszakadt egységnek helyreállítási igénye, a múlt lezártágát felszámoló, a jelen és a jövő nyitottságát, befejezetlenségét nyomatékosító viszony, a hangsúlyos, szubjektív elbeszélői jelenlét, az emberfeletti hősök helyébe lépő narrátorral egy szintre kerülő „hétköznapi” alakok, a széteső, diszharmonikussá váló folyamat formai fragmentáltságban is megmutatkozó jegyei alapján vonjuk a regény értelmezési tartományába. Az alkotók és műveik nemzedéki sorrendbe állítását, genealogikus szemléletét, a szellemi-irodalmi örökségátadás alapján történő rokonsághálózat kibontakoztatását, a „harmadik nemzedék” kiemelkedő, a folyamatot feltáró, egészére reflektáló, a kezdeti, kimagasló értékek visszaállítására, megőrzésére irányuló törekvését, a történet hanyatló irányát, metaforikus jelentésrétegeit, a hangsúlyos időkezelést, a széthullás prózapoétikai vetületeit a XX. századi családregegy jellegzetes műfaji jegyeinek segítségével értelmezzük.

Az alkotók európai közössége, az Egy Szellem áramlása, az alkotók és műveik egymásból levezethető genealógiája, a nemzedékek váltakozása szervezi családdá Babits történetének alakjait, és az elbeszélő narratív és poétikai tettei „családregegyesítik” az európai irodalom jelenségeit. A Babits-mű szervezőelve az egységes szellem áramlásának bemutatása.

A családregegy műfajához kapcsoljuk kérdésfeltevésünket: milyen irodalomelméleti, módszertani háttere van Babits irodalomszemléletének, miket és milyen mértékben „használ fel” a szerző saját korának legjelentősebb elméleti irányjaiból, a pozitívizmusból és a szellemtörténetből; milyen explicite megnyilatkozásokkal és milyen implicite felhasznált fogalmakkal, szemlélettel találkozhatunk az esszé- és az irodalomtörténet-író Babits műveiben. A családregegy műfajára átfordítva a kérdést, hogyan közelít, hogyan tekint a szerző családregegyének hőseihez/re, milyen jegyeik, tulajdonságaik alapján szervezi őket egyetlen történetbe, milyen módszerekkel él szereplői bemutatására, jellem-

zésére, hogyan viszonyul külső és belső világukhoz, mennyire állítja őket egy korszak, generáció áramlatába, illetve, milyen mértékben ragadja ki onnan őket.

Babits saját korának irodalomelméleti és módszertani áramlatai közül egyiket sem követi egészében, sem a pozitivistát, sem a szellemtörténeti megközelítést nem érezte megfelelőnek, elegendőnek saját irodalomszemléletének kifejezésére, irodalmi kritikáinak, jellemzéseinek megformálására. Ugyanakkor mindkét irodalomelméleti áramlatból kiemel, felhasznál, s elemzéseibe épít fogalmakat, szempontokat, melyek szervesen illeszkednek egyedi, platóni alapú, „örökromantikus” irodalmi gondolkodásába. Ezeket a „hasznosított” elemeket, fogalmakat vizsgáljuk részletesen a *Pozitivizmus, szellemtörténet* című fejezetben.

A családregegy műfajára visszafordítva vizsgálódásunk eredményeit: *Az európai irodalom történetében* egy olyan családregegy bontakozik ki, mely a XIX. századi szociológiai, faji, korrajzi, „miliós” szempontokat (többnyire) mellőzve, ám a családtagok pszichológiai rajzát és ebből eredő tevékenységüket megmutatva, megértő átéléssel formálja történeté családtagjainak sorsát. Az elbeszélő nem egyazon időben tevékenykedő generációkra, a család egy-egy jól jellemezhető korszakaira, s nem is a családfa egyes ágaira (nemzetek) bontja fel a család történetét, hanem az egyes, jelentős családtagok alakját és egymásra hatását rajzolja meg, s ezeknek a kiemelt alakoknak összefüggő láncolatán át mutatja be azt az értékhalmozatot, „egységes Szellemet”, amely a babitsi európai irodalom entitását adja. A családtagok lényegi vonásának (faculté maîtresse) megragadása, egyéni értékrend felőli vizsgálata, a szellemtörténeti fogalmak – *megértés, élmény, átélés* – befogadói-elbeszélői érvényesítése lehetővé teszi, hogy a narrátor harmadik „nemzedékes” pozícióját, írástudói-értékkörzői szerepét minél karakteresebben, lényegre törőbben képviselhesse.

Babits művét az önteremtő, az identitást közvetlenebb módon artikuláló epikus műformák, a vallomás, önéletrajz, mémoire felől megközelítve, a szerző előtérbe kerülésére, az elbeszélő-szerző azonosíthatóságára, szövegbeli „leleplezésére” terelődik a figyelem. *Az európai irodalom története* a confessionnak, mémoire-nak sajátos műfajváltozatoként (is) olvasható, különösen de Man „enged-ményével” élve. A szerző-elbeszélő a benne élő egységes európai irodalomról tesz vallomást, miközben ennek az irodalomnak kollektív önarcképében látja, láttatja magát; az én artikulálása a „másról”, „valamiről” beszélés réseiben, szüneteiben, megszakításaiban, tropologikus helyettesítésekben, a prozopopeia alakzatában történik meg.

Az emlékezet általános működése és az én közvetett tematizálása egy folyamatosan változó, nyugvópont nélküli szubjektum vonásait rajzolja meg, s ezt a vibrálást, folyamatos mozgást az identitás „kikerekítését” az önéletírás létmódjából fakadó lezár(hat)atlanság, az önéletrajziség őszinte-jellegének, az énfeltárás vágyának lehetőséget és értelmet adó befogadó Másik nélkülözhetlensége is

fenntartja, mivel a feltételezett befogadóközösség befolyásolja, alakítja azt, hogy az elbeszélő saját énjének mely jegyeit szólaltatja meg.

Az emlékezet működésére jellemző, hogy egyéni sorshoz, érzésekhez kötött, ezért a múltnak tétje van, identitásformáló funkciója erős; a felidézett „tartalom” önazonosságot teremt, de egyben el is határol; az emlékezet mitikus időbe helyezi a múlt eseményeit, idealizál, normaadóvá emel, s ezáltal a jövő felé közvetíti a vágyott értékeket, ezért a tényszerű események referencialitása az én önteremtése felől lényegtelenné, „elmosódottá” válik, az események részben megszűnnek maguk a dolgok lenni, másfelől viszont szimbolikus-elvont jelentést kapnak. Ezek a szimbolikusnak mondható jelentésrétegek nemcsak *Az európai irodalom történetében* elmondottak, alkotók, művek, korszakok, műfajok vonzódások alapján bomlanak ki, létrejöttükhöz az elbeszélés iránya, tér-, időszerkezete, hangvétele, sőt a korábban ismertetett nagyepikai szerkezetek által hordozott jelentésstruktúrák is hozzájárulnak.

Kapcsolódunk a Babits-recepció XX. század első felétől jelenlévő vélekedéséhez,⁷ hogy a nyugatos szerző az esszéportrék és irodalomtörténetének kedvelt alkotóiban minden esetben saját önarcképét, vagy legalábbis önarcképének egy-egy jelentős vonását formálja meg. Dante ebből a szempontból kiemelkedő, akit Babits az európai irodalom egyik legnagyobb költőjének nevez több helyen, a róla szóló írásokba, az ő alakjába ír, rajzol olyan alkotásesztétikai és metafizikai kérdéseket, melyek saját irodalomszemléletének, világlátásának sarkkövei.

A Babits- és a Dante-arc egymásbafonódásának felismerésén túl Dante főművének, a *Commediának* és *Az európai irodalom történetének* együttes interpretációját is megkíséreljük. A két mű összehasonlító értelmezését a *holtak panoptikumában tett utazás*, az értékítéletek mentén mozgó rendszerezés, *szintézis*teremtés és mindkét mű recepciótörténetében előtérbe kerülő és nyugvópontra nemigen jutó *műfaji kérdések* szempontjai alapján képzeljük el.

Dante és Babits tárgyalt műveinek máig problematikus és lezáratlan műfaji megközelítésében egyaránt az eposz és a regény jegyei nyújtják a legtöbb lehetőséget; mindemelllett sem a *Commedia*, sem *Az európai irodalom története* nem engedelmeskedik teljes egészében e két nagyepikai műfaj egyikének sem, „végső” műfaji értelmezésük nem végezhető el csupán e két műfaj jellemzőinek segítségével, de még e két narratív szerkezet közötti átmenetnek sem tarthatjuk őket. A műfaji besorolásnál mindkét alkotás esetében a művek líraiságának, az elbeszélő személyek szubjektivitásának hangsúlyozása is előtérbe kerül, így a már említett epikus szerkezeteken túl egyéb, az elbeszélő szubjektivitását jobban előtérbe helyező megközelítésekre is lehetőség nyílik. *Az Isteni Színjátékkal*

⁷ Pl. HALÁSZ Gábor, *Egy ízlésforma önarcképe* = Uő, *Tiltakozó nemzedék*, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1981.; MARGITTAI, *Nyugtalan klasszikusok*, Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor, 2005.; BALASSA Péter, *Az önéletíró Babitsról*, Jelenkor, 1984/4.

kapcsolatban elvégzett műfaji vizsgálat „eredményei” összecsengnek azzal a három „kísérlettel”, melyeket Babits művével kapcsolatban végzünk a dolgozat korábbi részeiben, így Dante művének vizsgálatával és a két mű összevetésével tulajdonképpen a Babits-mű műfaji szintézisét is elvégezzük.

A két főalak, elbeszélő alak vállalkozásának, utazásának identifikáló tétje van, a két mű belső intencióit is közös pontokban jelölhetjük ki. A vizsgált művekkel kapcsolatban a személyes énmeghatározás jelentősége, és az elbeszélő számára kaotikus világban egy/a rend(szer), szintézis megteremtésének igénye, az interiorizált és a mű által interiorizálódó értékek műalkotássá artikulálása tűnnek a leglényegesebb közös vonásoknak, amelyek leginkább a művek szimbolikus (allegorikus), metafizikai jelentésrétegeiben valósulnak meg. A holtak, akik a történelmi létben betöltött szerepük, szimbolikus, „jelentéses” életük miatt nagyon is élők, panoptikumában tett utazás, s e motívum lehetőségeinek teljes (Dante), vagy jelzésszerű (Babits) kihasználása szintén egy közös olvasat lehetőségét kínálja.

Attól függően, melyik epikus elbeszélőszerkezet felől olvassuk a művet különféle szereposztásokkal számolhatunk. Az eposz felől közelítve az európai irodalom hősei elvont, mitologikus, emberi léptékeken felül álló kultúrhéroszok, akik a világirodalom legfontosabb jegyeit, legmagasabb eszmeiségét hordozzák. Ezek a hősök mindig az európai irodalom lényegének, teljességének, az „egységes Szellemnek” képviselői; így, amennyiben *Az európai irodalom történetének* legfontosabb eposzi attribútumaként a világirodalmi értékek vindikációját, az ehhez köthető eredetmondai funkciót, és ezeknek az értékeknek „írástudói”, paraklétszi védelmét tételeztük, Babits irodalomtörténetének főhőse az „európai irodalom” mint értékkonstruktum.

Amennyiben a családregegy felől közelítünk Babits művéhez, sokkal inkább az egyes személyekre, az egyes hősökből generációkká szerveződő „családközösség” felé terelődik a figyelem, ebben az esetben az európai irodalom főhősei maguk az alkotók, s a szereplők között kiemelt szerepet kap maga az elbeszélő is, aki a családtörténeti sor végpontjáról formálja időrendi történetté a családtagok fellépését.

Vallomásként, mémoire-ként olvasva a művet, a főhős szerepét maga az elbeszélő kapja, ebben az esetben az európai irodalom alkotói csupán az narratori-szerzői identitás létrehozásának, megőrzésének mellékszereplőiként, a portréban tükröződő Én „segédeként” tűnhetnek fel mint az egyes arcvonások „ősei”. Ez az olvasat az elbeszélő-főhőshöz viszonyítva az európai irodalom alkotóit „másodlagos” szerepbe helyezi, mellékszereplőkké teszi, de nélkülözhetetlen szereplőkké, mivel a saját identitás létrehozásának tükörképszerű feltételeit ők adják. Viszont ezáltal Babits portréi túl is lépnek a hús-vér figurán, eidosszá alakítják az alkotók személyiségét, élettörténetét. A részletesebben, portrészzerűen megrajzolt alakok ábrázolásában mindig benne rejlik az idealitás és esszencialitás

szegmense is, a portré egy „*platonikusan transzcendens* eszmefelület”,⁸ mely(ek)ből az épülő önarca nyugodt lelkiismerettel építkezhet.

Az európai irodalom mint elvont főhős jellemzésében a korábbi fejezetek alapján artikulálódó tulajdonságok bemutatásán és összegzésén túl három jegy, az organicitás mint a megszólalások retorikájában is megmutatkozó érvelési mód, a modern mint relatív, jelentésmozgásban mutatkozó fogalom és a magyar-nemzeti-világirodalmi viszonyrendszerének vizsgálatára vállalkozunk.

A mű szereplőit szemrevételezve, akárhonnán is tekintünk a műegészre, és akárki(ke)t, akár-miket „nevezünk ki” (fő)szereplőnek a hármas olvasat eltérő logikái alapján, mindegyik interpretációs lehetőség esetében egy, az időbeli haladással párhuzamos változó folyamatot kapunk. Az eposzi, „egyfőszereplős” mű esetében a főhős jellemének átalakulásáról, a mű eposz-jellegét felszámoló negatív jellemfejlődésről, a családregény többgenerációs folyamában az egyes nemzedékek közti jellemváltozásról, „korcsosulásról” beszélhetünk. A *mémoire*, vallomás olvasata esetében a változó folyamatot az adja, hogy az elbeszélő egyre kevésbé és egyre ritkábban kap megfelelő „tükröképet” saját identitásának megerősítéséhez, fenntartásához, s az ezzel szembesülő és így a történet folyamát hanyatlásként értékelő narrátor saját identitásának felszámolódásával, fenyegetettségével kénytelen számolni.

---

⁸ MARGITTAI, *i.m.*, 173.

Mihály Babits: *Az európai irodalom története*

– the signs of narration, narrative constructions in the literary history of Babits

The viewpoints of the interpretation of the Babits-oeuvre date from that duality, which implicit recognitions are present in the reception from the appearance of the volume. This duality comes from the fact that the work of Babits breaks open the limits of the average literary history as a scientific work as it interlocks to the narrative and poetic methods of the literary works of arts more closely than the average. At the same time the anticipation arisen by the title and fulfilled in the course of reading in many ways, the referentiality of the story (indeed authors, works, literary events) history principled narration of literary phenomena, the work's use of notions detains the receiver as a literary history, (too).

The partial dissolution of this tension can be done on the grounds of the crossings of the observation of the narrative history writing (Hayden White, Ankersmit) and the conclusions of Ricoeur on the intersections of history writing and fiction. The approaches of theory call attention to the closer and more tangled relationship of history writing and fiction, referentiality and representation. Nevertheless, the narrato-poetic procedures of the work connect the literary history of Babits to narrative structures of fiction closer than average.

In our dissertation we subject the *Az európai irodalom története* to „traditional” narrative aspects of the space and time structure, the narrative tone and viewpoint and the description of the main and other characters. The varying process, dynamism of time giving the philosophical and literary basis of the work is built on the stability of space structure, which is designated in the title and the introductory chapters. In addition to temporality indicating the continuity and flow of the story another time dimension is evolving, which is independent of the course of time, which justifies eternal values and timelessness of authors.

Examining the narrator of the *Az európai irodalom története* we can talk about a subjective narrator, articulating his subjectiveness in many different ways (the dynamism of first person singular and third person singular, declaring or making his value judgements relative, exposing his cross-talks about literary history), not omniscient, keeping the notion of world literature, his scale of values and the associations of the readers within the scope, dominating the story in different ways, taking shape in an emphatic way.

Not only the work of Babits can be described with the general narrational signs and can be interpreted as a literary history, as it is the case with any other literary history, but stepping out temporarily from this category as a grand récit, heroic poem, novel, confession. With the help of the examinations towards different epic configuration those poetic, rhetorical signs can be revealed, which “disturb” sheer literary historian interpretation and can indicate more clearly the shaping of the narrator's explicit and implicit intentions, the more complex metaforic-symbolic layers of meaning of the whole work that are implied by the epic genres connected to it and which put the protagonist(s) in diverse casting. With the simultaneous maintenance of different readings and with the experiment of putting readings beside each other, thus with the “game” of continuous building and destroying our work tries to avoid the unilateral interpretation, in which the work's literary historian and essayist character is involved additionally.

The disciplinary character of the work cannot be disregarded, the critical and epistemological questions of this discourse embeds into the primary course of poetic examination. The “narrative” approach of the literary history of the poet of the paper Nyugat explores the work's unknown areas, which can complete the results of the reception so far and show the theoretically itemised trends of the interpretation and this genre that a literary history can be read in a different way, especially if it is an outstanding “outdated” venture like the work of Mihály Babits.

Publikációs jegyzék

I. A disszertáció témájához köthető publikációk, előadások

- *Babits Mihály levelezése 1890-1906*, s.a.r. ZSOLDOS Sándor, Korona Kiadó, Bp., 1998. [közreműködő]
- BABITS Mihály, *Timár Virgil fia*, s.a.r. SIPOS Lajos, Magyar Könyvklub, Bp., 2001. [közreműködő]
- BABITS Mihály, *Elza pilóta vagy A tökéletes társadalom*, s.a.r. BUDA Attila, Magyar Könyvklub, Bp., 2002. [közreműködő]
- VISY Beatrix, *Az európai irodalom történetének szépirodalmi olvasata*, előadás, elhangzott a 100 ÉVES A NYUGAT, az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktoriskolájának konferenciáján, 2008. február 20–22.
- VISY Beatrix, *Az európai irodalom története mint családtörténet*, előadás, elhangzott a KÖLTŐK ÉS KORUK, Babits Mihály és József Attila, a PTE IGYFK rendezésében Pécs-Szekszárdon tartott konferencián, 2008. május 22-24.
- VISY Beatrix, *Az európai irodalom története mint családtörténet = Megközelítések...* Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján, szerk. NÉDLI Balázs, PIENTÁK Attila, SIPOS Lajos, Szombathely, Savaria University Press, megjelenés előtt.

II. Más témában megjelent publikációk

- *Teljes napló, Füst Milán I-II.*, s.a.r. SZILÁGYI Judit, [mtársak KARDOS Csilla, SZILÁGYI Zsófia, VISY Beatrix], Fekete Sas, Bp., 1999.
- VISY Beatrix, *A macskakő nyolcadik élete – műfaj, narráció, emlékezet Lengyel Péter prózájában*, Fekete Sas, Bp., 2007.

Önéletrajz

Visy Beatrix 1974-ben született Budapesten. 1993-ban érettségizett a budapesti Móricz Zsigmond Gimnáziumban, s ugyanebben az évben felvételt nyert az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar nyelv és irodalom szakára is. A magyar nyelv és irodalom tudományához 1995-ben a Portugál, 1998-ban az Esztétika szak társult.

Visy Beatrix modernség, későmodernség iránti érdeklődése már egyetemi évei során megmutatkozott. Két alkalommal részesült tudományos ösztöndíjban, 1996-ban József Attila: *Tudod, hogy nincs bocsánat* című költeményének művészetszociológiai irányú, recepcióesztétikai vizsgálatának csoportosan létrehozott dolgozatát, 1997-ben *Számadás, Kosztolányi Dezső és József Attila kései verseinek (össze)olvasata* címen írt tanulmányát díjazták.

A jelölt 1997-től vett részt Sipos Lajos professzor úr vezetésével működő Babits Kutatócsoport munkálataiban. A Babits kritikai kiadás sorozatában a *Babits-levelezés 1890-1906-os kötet*, a *Timár Virgil fia* és az *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom* című Babits-regények sajtó alá rendezésében munkatársként dolgozott.

1998-tól a Fekete Sas Könyvkiadó megbízásából a *Teljes Füst Milán Napló* kéziratos anyagának feldolgozásában, sajtó alá rendezésében vett részt, mely tevékenység elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia Füst Milán Fordítói Alapítvány kuratóriuma két alkalommal (1998-ban és 1999-ben) kutatói ösztöndíjban részesítette.

Visy Beatrix *Babits világirodalom-szemlélete* című szakdolgozatával szerezte meg magyar nyelv és irodalom szakos diplomáját 1999-ben, ugyanebben az évben kezdte meg az Irodalomtudományi Doktori Iskola Nyugat és kora programján doktori képzését. Szűkebb kutatási területe Babits Mihály esszéi, tanulmányai és *Az európai irodalom története*.

1998-tól 2001 nyaráig a Fekete Sas Könyvkiadó munkatársaként szerkesztési, szöveggondozási, korrektúrázási feladatokat végzett, 2000 őszétől a Nagy László Általános Iskola és Gimnázium tanáraként magyar nyelv és irodalmat tanít.

A jelölt a tanítás mellett 2003-ban fejezte be az Esztétika szakot. Szakdolgozatát *A macskakő nyolcadik élete – műfaj, narráció, emlékezet Lengyel Péter regényeiben* címmel készítette el Balassa Péter egyik utolsó tanítványaként. Ez a munka átdolgozva és a korai kisprózai művek prózapoétikai vizsgálatával kiegészítve 2007-ben jelent meg a Fekete Sas Kiadó *Szó_köz* című kismonográfia-sorozatának tagjaként.

A két érdeklődési kör összekapcsolódása, tehát Babits irodalomtörténetének kutatása, szoros szövegvizsgálata és a prózapoétika, különösen a narratívista történetírás elméleti irányai, az emlékezet narrációs lehetőségei és a szépirodalmi és történeti narráció kereszteződésének belátásai alakították ki disszertációjának alapkonceptióját és elsődleges irányait, melynek eredményeként készült el a most védésre kerülő munka: *A narráció jegyei, szépirodalmi elbeszélőszervezetek Babits Mihály: Az európai irodalom története című művében*. A jelöltnak lehetősége nyílt a készülő dolgozat fejezeteit több tudományos konferencia és egy készülő tanulmánykötet alkalmával szélesebb körben is bemutatni.